

3. Utcanévadási szokások

3.1. Utcanévadási szokások a kiegészítés előtt

Az utcanevekről valló legkorábbi források tekintetében hasonlóan vagyunk, mint annyi más, Zentával kapcsolatos téma kutatásakor: hiányoznak alapvető, sok más település esetében fellelhető forrástípusok. Így például sok várossal kapcsolatban maradtak meg utcanévjegyzékek igen korai időkből. Ami Zentát illeti, az 1918 előtti időszakból sajnos nem kerültek még elő, így az első ilyen dokumentum a világháború utáni évekből származik. Ezért csupán közvetett forrásokra, illetve a város-térképekre tudunk hagyatkozni, ezeket azonban olykor igen óvatosan kell kezelni, mert nem egyszer pontatlanok. Az 1867 előtti időkből azonban még utcaneveket feltüntető térképünk sincs, s erre vonatkozóan nyújt igen értékes segítséget az 1876-os indukációs térkép, amely feltevéseink szerint legalább egyes részeiben korábbi állapotokat rögzíthetett.¹ Itt elsősorban azokra az utcákra gondolunk, melyek nem személyekről, hanem földrajzi fogalmakról, növény- és állatfajtákról, jelenségekről, esetleg az utca tulajdonságáról kapták nevüket. Feltételezésünket arra alapozhatjuk, hogy az utcák nevének megváltoztatásában meglehetősen konzervatívak vagyunk, s ha erre mégis sor kerül, az szinte mindig politikai indíttatásból, valamilyen hatalom kényszerére (vagy annak propagandisztikus befolyásolására) történik.

Sok szempontból tapasztalhatjuk elődeink bölcs elvét, mely a „kitaposott utak” nyomát követte, így az utcák esetében is; ti. a köztudatban (népi tudatban) már meghonosodott elnevezéseket tették hivatalossá. Kezdetben ösztönös, a nép kö-

rében különböző indíttatású utcanévadási szokás alakult ki. A névadás iránti igény esetünkben, Zentán minden bizonnyal már a határőrvidéki korszakra visszavezethető, s nincs kizárva, hogy az 1751 után is itt maradó szerb határőrök nem egy korábbi utcanevet átörökítettek. A névadás szükséglete a 18. század végéig – a mezőváros növekedésével összhangban – egyre kifejezettebbé vált, s a szaporodó, addig csak közszájon forgó toponimiák, utcanevek aztán a 19. század első évtizedeiben (a szabadságharc kitöréséig mindenképpen) hivatalossá váltak.

A későbbi időszakokkal kapcsolatban részletesebben is szólni fogunk az 1876-os térkép utcaneveinek tanulságairól. Most csak a korábbi korszakra visszavetítve említünk néhány feltevést. Így feltételezzük, hogy már korábban is szerepeltek a következő névkategóriák, ezeken belül egyes utcák nevei:

- fontosabb – feltehetőleg középkori eredetű – utak nevei (Adai utca, Karjadi út, Tornyosi út,);
- egyes terek nevei (Hentes tér, Széna tér, Fő tér, Szent János tér);
- növény- és állatnevek (Csuka utca, Ponty utca, Fűrj utca, Pacsirta utca, Rák utca, Sárkány utca, Sas utca, Virág utca);
- utcák leíró nevei, melyek az utca alakjára, méretére utalnak (Ág utca, Gatyaszár utca, Kard utca, Kerék utca, Kereszt utca, Két könyök utca, Kígyó utca, Kis utca, Könyök utca, Nyíl utca, Sarló utca, Rövid utca, Szép utca, Zug utca, Zsák utca);
- topográfiai, vagyis hol található a városban

1 ZTL, F: 315 Térképgyűjtemény. Se 1. Indukációs térkép (1876).

(Kórház utca, Malom utca, Nagykút utca, Óvoda utca, Tóparti utca, Tó utca, Városház utca);

- foglalkozást idéző nevek (Halász utca, Huszár utca, Molnár utca, Szűcs utca);
- egyéb (Anna utca, Agyal utca, Dob utca, Dobogó utca, Dohány utca, Folyó utca, Hajó utca, Hold utca, Magyar utca, Nap utca, Ősz utca, Sípos utca, Só utca, Szabadkai utca, Szerb utca, Szív utca, Tél utca, Úri utca).

A személynevekkel kapcsolatban igen óvatosnak kell lenni. Bár elvileg lehetséges, hogy a Géza utca vagy az Árpád utca már ekkor viselték ezt a nevet, ám teljes biztonsággal csak a kiegészés utáni évekre tehetjük eredetüket.

3.2. Utcanévadási szokások 1918-ig

Míg az előző korszakra nézve csupán három ilyen nevet mertünk felvenni, addig a kiegészés utáni időszakban mindenképpen újdonságnak tekinthető (s az 1876-os térkép igazolja ezt) a jeles történelmi alakokról, közéleti személyekről, írókról elnevezett utca. Ezek: Árpád utca, Báthory utca, Batthány utca, Bem utca, Damjanich utca, Deák utca, Dembiński utca, Eugen utca, Fáy utca, Géza utca, Kazinczy utca, Kinizsi utca, Kossuth utca, Kisfaludy utca, Petőfi utca, Rákóczi utca, Széchenyi tér, Vörösmarty utca, Zrínyi utca. Nem olyan sok, de igen válogatott nevekről van szó; a zentaiak kihasználják a liberálisabb politikai légkört, és természetesen a szabadságharc egyes kiemelkedő alakjairól sem feledkeznek meg.

Tovább elemezve a fent említett térképet, megállapíthatjuk, hogy éppen a személyneveket viselő utcák vannak túlsúlyban (32%), bár ez nem abszolút, csak relatív többség; csupán külön az egyes ka-

tegóriákhoz viszonyítva állapítható meg. Utána következnek a topográfiai jellegű nevek (13%), az utca tulajdonságát leíró nevek (13%), növény és állatnevek (8%), majd a foglalkozást jelző utcák (6%). Az egyéb, fenti kategóriákba nem sorolható nevekből viszonylag sok van (20%). Ha ezeket az adatokat összehasonlítjuk a Száraz-térkép utcanév-statisztikájával, megállapíthatjuk, hogy egyik kategóriában sem történt eltolódás, ami annál is inkább érthető, mivel az utcák számát tekintve sem történt változás (94 út, tér és utca).²

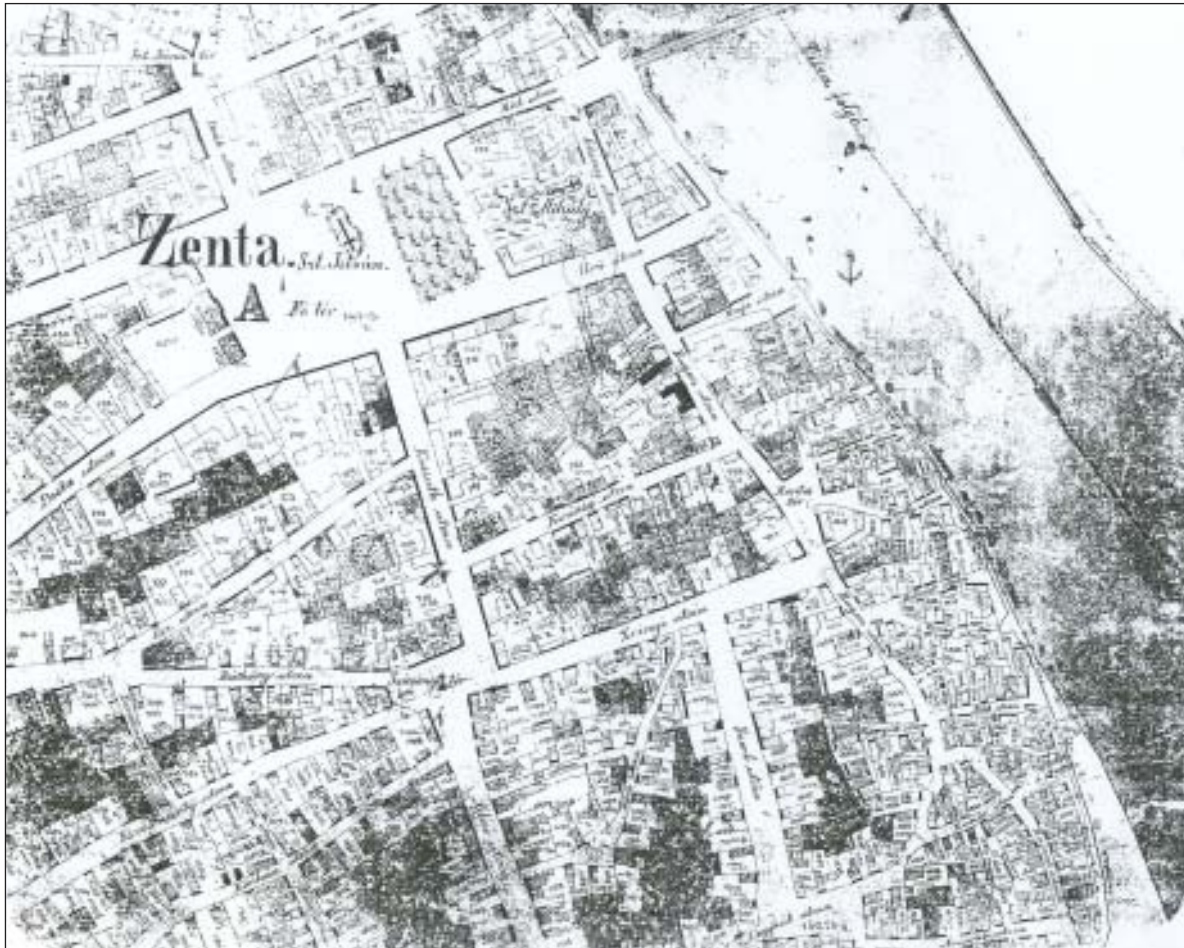
Az 1911-es Szövényi-térkép már komolyabb változásokat hoz; egyrészt a Munkástelep kiépülésével az utcanévek száma is megugrott (136-ra), másrészt pedig a kategóriák közötti arányok is eltolódnak. A személyekről elnevezett utcák számban szinte megduplázódtak, s arányszámban is növekedés tapasztalható (37,5%). Növekedés tapasztalható a növény- és állatneveket viselő utcák esetében is: számuk 17-re nő, s részvételi arányuk is hasonlóan nagy (12,5%). A többi kategóriánál nincs komolyabb változás, s mivel számban nemigen növekednek, arányszámbeli csökkenésük észlelhető. Egyébként jó néhány névváltoztatás is tetten érhető ebben az időben; egyrészt a volt országgyűlési képviselők: Szabó László és Bartha Miklós kapnak egy-egy utcát, majd Bercsényi és Rákóczi is (feltehetően hamvaik 1906-ban történő hazaszállítására apropóján).³

3.3. Utcanévadási szokások a két világháború közötti időszakban

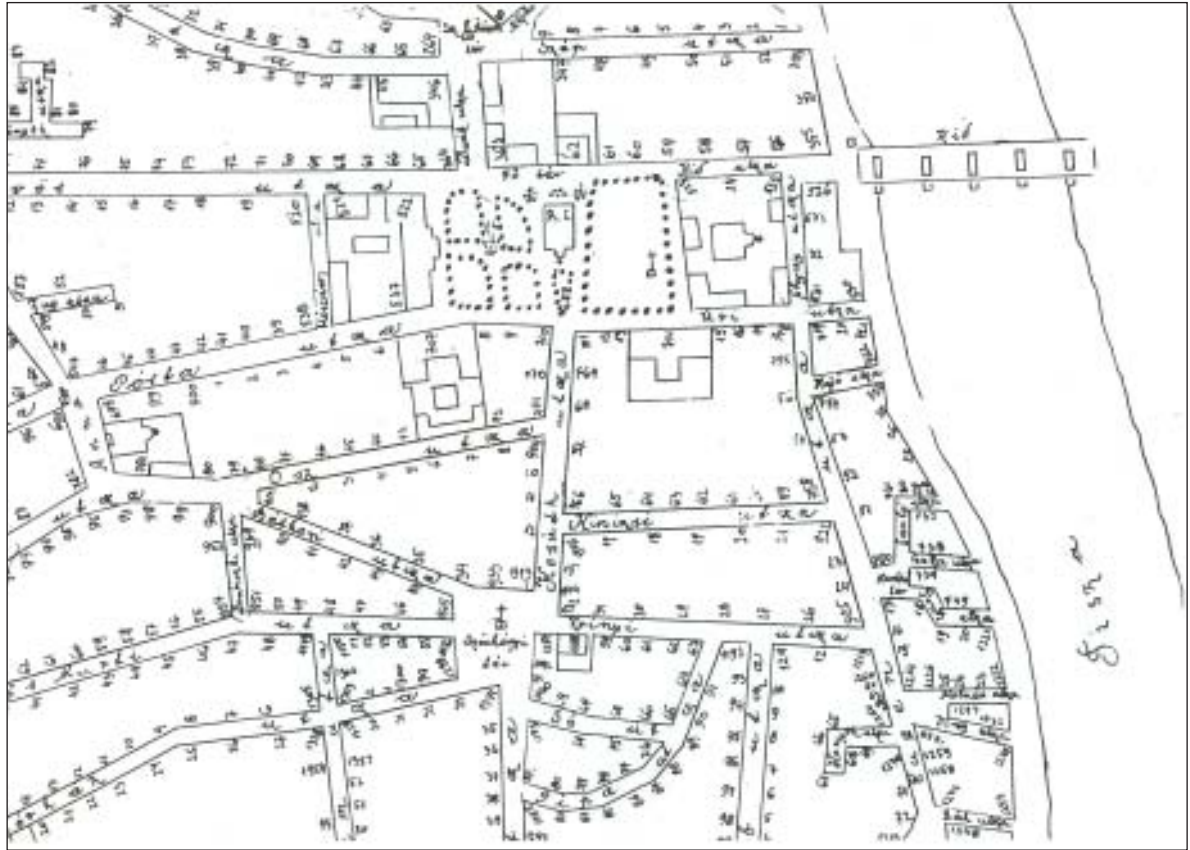
Trianon – mint annyi másban – az utcanéveket illetően is drasztikus változásokat hozott, s ez a névváltoztatás helyi viszonylatban mindenképpen hozzájárult az ún. trianoni trauma kórképehez. Az

² ZVM, Történeti gyűjtemény, Térképtár, I. sz. 3.

³ ZVM, Történeti gyűjtemény, Térképtár, I. sz. 13.

Az 1876-os indukációs térkép, ahol első ízben szerepelnek beírt utcanevek

A Száz-féle várostérkép (1887)

1923-ból származó Guelmino-térkép mintegy a trianoni béke egyik legfrissebb „következménye” volt.⁴ Utcaneveit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az új kormányzat első világháborús nyertes pozícióját ezáltal is igyekezett hangsúlyozni. Feltűnően nagy számban jelentkeznek az első világháború kiemelkedő szerb egyéniségeinek (magas rangú tisztjeinek) a nevei. Bár nincs közvetlen bizonyítékunk erre, feltételezzük, hogy ennek oka nemcsak az időbeni közelségből ered, hanem egy kicsit az impériumváltást kívánta diszkréten fenyegetve aláhúzni, de azért is, hogy ezáltal az itteni, még mindig számbeli kisebbségben levő szerbség öntudatát növelje. Az első világháborús tisztek nevei mellett az új hatalom felvonultatta a Balkán-háborúk, a török elleni szerb felkelések és háborúk, valamint az 1848–49-es délvidéki szerb mozgalom kiemelkedő alakjait; túlnyomórészt szerbeket és montenegróiakat, ám szinte csak kivételként horvátokat. A drasztikus utcanév-változtatás militáns hangvételét statisztikánk is alátámasztja. A személyekről elnevezett mintegy 80 utcából 54-et történelmi, közéleti személyiségről vagy politikusról neveztek el. Mindenesetre az utcanévadás arcátlanul visszaélt a hatalmi pozícióval, s könyörtelenül kigyomláta a régi nevek nagy részét, újakat adva az utcáknak, s ez a megaláztatás minden bizonnyal nagyon rontott az itteni magyarság amúgy sem rózsás hangulatán.

Itt viszont már abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ránk maradt egy utcanévjegyzék is 1921-ből, az 1923-as térkép közvetlen előzményeként. Zenta város közgyűlése 1921. szeptember 22-én döntést hozott az utcanevek megváltoztatásáról, mégpedig egy korábbi, alispáni felhívás válaszként.⁵ Ezzel mintegy ellenőrizhetők a valamivel későbbi térképen szereplő nevek.

Visszatérve az utcanevek elemzésére, megállapítható a személyekről elnevezett utcák számának aránybeli növekedése is (57%). Újdonság a különböző földrajzi fogalmak (folyókák, tavak, városok, tájegységek nevei) megjelenése is (11%), ami azonban nem egy esetben történelmi eseményhez – legtöbbször egy-egy csatához – köthető.

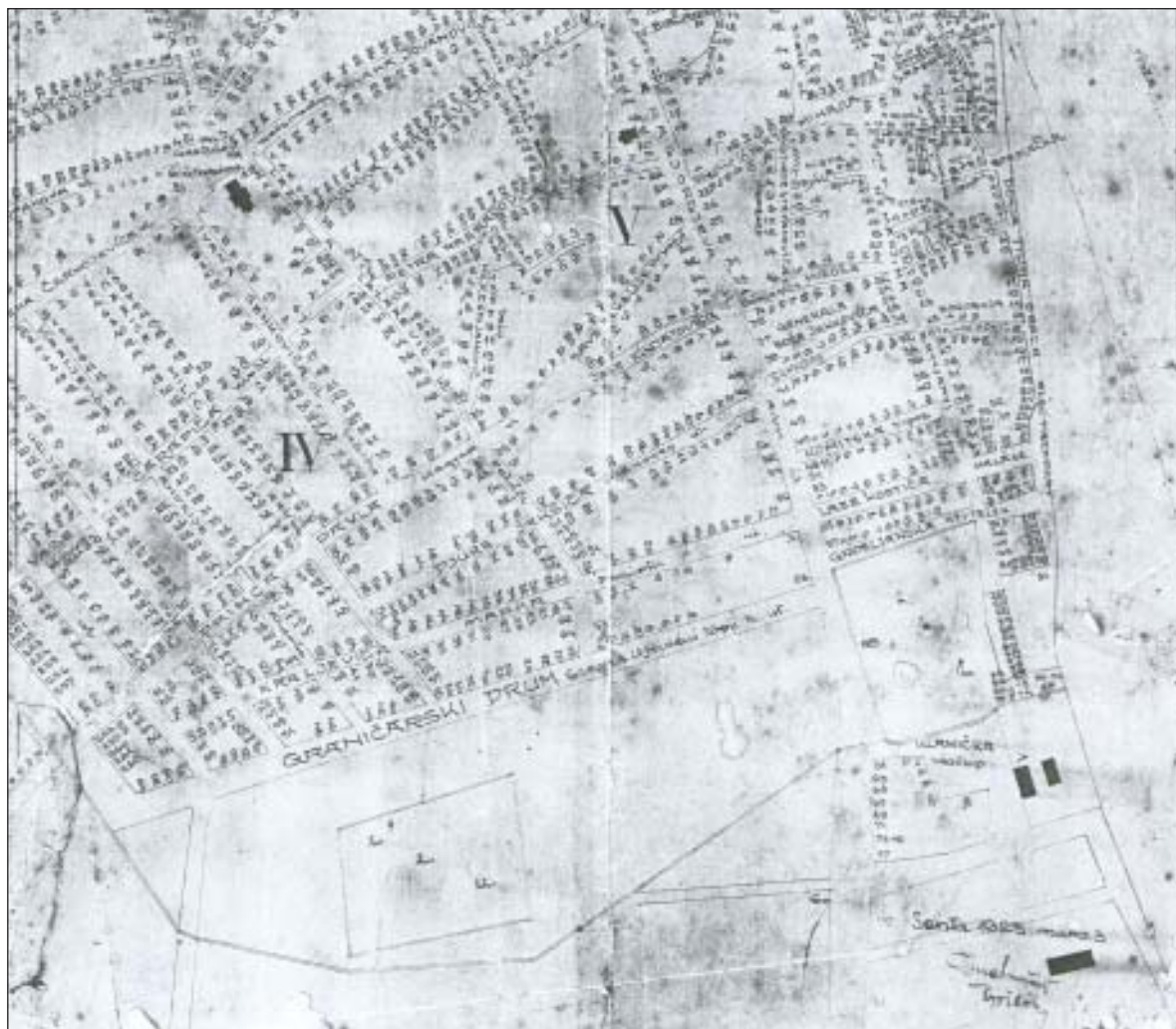
3.4. Utcanévadási szokások 1941 és 1944 között

Nyilvánvaló, hogy a „visszatért” Délvidéken ki kellett gyomlálni az előző időszakból származó változtatásokat. Dicséretes, hogy az 1911-es utcanevek nagy hányadát visszaállították, jelentősen csökkentették a személyekről elnevezett utcák arányát (29%-ra) nem tudtak viszont ellenállni a napi politikának sem, így megjelenik mint névadó a Zentára bevonuló vitéz Csatáry József, vitéz Haynal Alajos s az elmaradhatatlan Horthy Miklós is. Újdonság a számozott utcák megjelenése; az utcanév-változtatáson felbuzdulva, olyan utcáknak is számot adtak, melyek a két világháború közötti időszakban kaptak nevet (elsősorban új utcákról van szó), s ötlet híján inkább számmal jelölték, mintsem hogy megmaradjon a „szerb impérium” által adományozott név.

Munkánk során egy térkép két variánsát vettük figyelembe. Mindkettő 1941-ből származik, ám az utcaneveket illetően eltérések mutatkoznak rajtuk. Nyilvánvaló, hogy az utcanévbeírások más-más évben keletkeztek. Az első, amelyet adattárunkban is szerepeltetünk (1941₁-el jelöltük), a Délvidék visszafoglalását követő hónapokból származik, s a fenti bekezdés szellemében eléggé mérsékelt irányzatot mutat. A másik (1941₂-vel jelöltük) mindenképpen későbbi keltezésű, ebbe utólag, ceruzával

4 ZVM, Történeti gyűjtemény, Térképtár, I. sz. nélkül.

5 ZTL, Zenta városi közösség (1919–1941)F: 071.1.3 Közgyűlési jegyzőkönyvek, 483. sz. (1921)

A Guelmino-féle térkép (1923)

írtak be utcaneveket.⁶ Ezért úgy véljük, hogy csupán tervezetről van szó, bár nem tudni, hogy hivatalos kezdeményezésről, vagy pedig valakinek az ötletszerű, egyéni-műkedvelői csapongásáról, beírásairól-e, amely esetleg a későbbiekben (ha lett volna idő rá) hivatalos javaslatként is szerepelt volna. Szerencsére az 1941₂-es térkép utcanevei nem léptek életbe, mivelhogy Hitler és Mussolini nevei is megjelennek itt. Előfordulnak bizonyos névcserék (a nevet nem szüntetik meg, csupán másik utcahoz rendelik), amelyek megmagyarázhatatlanok, így például a hét vezér neveivel való cserebere. S persze vannak azért jó ötletek is, mint egyes írók neveinek felvétele, valamint Zenta szülöttének, Dudás Gyulának a szerepeltetése.⁷

Mind az első, mind a második változat esetében nagyfokú historizáló törekvés tapasztalható, az 1941₂-es térkép esetében még nagyobbra, mint a két világháború közötti időszak utcanévhasználatgyakorlatánál. Mindenképpen hasznosnak véltük (ha másért nem, tanulságként) mellékelni a tervezett utcanevek listáját, hiszen bizonyos körök gondolkodásmódját, óhajait tükröző kordokumentum.

Tervezett utcanevek az 1941₂-es térkép szerint:

Ady Endre utca
Anonymus utca
Apponyi Albert gróf út
Arany János utca
Attila utca
Aulich Lajos utca
Baross Gábor utca
Bessenyei György utca
Csaba útja

Csokonai Vitéz Mihály utca
Dessewffy utca
Dobó István utca
Dudás Gyula utca
Dugonits András utca
Esze Tamás útja
Gömbös Gyula utca
Hadik András gróf utca
Hadúr utca
Hét vezér útja
Hitler út
Kálvária utca
Kiss Ernő utca
Knezich utca
Könyves Kálmán király utca
Kőrösi Csoma Sándor utca
Krisztus király útja
Kun utca
Lahner utca
Lázár Vilmos utca
Leiningen gróf utca
Mikes Kelemen utca
Mikes Kelemen útja
Mikszáth Kálmán utca
Mussolini út
Nagy királyok útja
Nagy Sándor József út
Ond utca
Pázmány Péter utca
Perczel Miklós utca
Pósa Lajos utca
Pöltenberg utca
Schweidel utca
Széchenyi István gróf rakpart
Szent Imre tér
Szent László király utca

6 ZVM Történeti gyűjtemény, Térképtár, I. sz. 11. és 12.

7 ZVM Történeti gyűjtemény, Térképtár, I. sz. 11. és 12.

Teleki Pál gróf utca
Tompa Mihály utca
Török gróf utca
Vak Bottyán útja
Vásárhelyi Pál rakpart
Vécsei Károly gróf utca

3.5. Utcanévadási szokások 1944 után

A második világháború után új korszak köszönt be Zentára is: a II. (vagy AVNOJ-i) Jugoszlávia korszaka, amelyen belül a város (és utcai) sorsát tovább követhetjük. Ezen belül az utcanevek tekintetében két időszakot különböztethetünk meg. Az elsőben, 1945 után a szocialista (proletár-) forradalom, valamint a népfelszabadító háború eseményei, kiemelkedő alakjai körül próbáltak új hagyományokat teremteni, s ebben fontos szerepet kapott az utcák névváltozása. Nyilvánvaló, hogy az új ideológia igyekezett kiirtani mindent, ami polgári, illetve „reakciós” értékekre emlékeztetett, így az ideológiai szempontból kompromittálódott utcaneveket is. A korszakra jellemző, hogy először jelennek meg olyan utcanevek, amelyek valamilyen esemény dátumai. Több utca „elkeresztelése” idejéül 1969 jelölhető meg, amikor a Jugoszláv Kommunista Párt 50. évfordulóját ünnepelték. Ekkor kapott egyébként nevet több olyan utca is, amely addig csak számozva volt.

E korszak kezdetének érdekessége, hogy az internacionalizmus szellemében, valamint a Vörös Hadsereg (és a Szovjetunió) iránti tiszteletből jó néhány olyan utcanév jelent meg, melyek azután nagyon gyorsan eltűntek a várostérképről 1948, vagyis a történelminek nevezhető nagy sza-

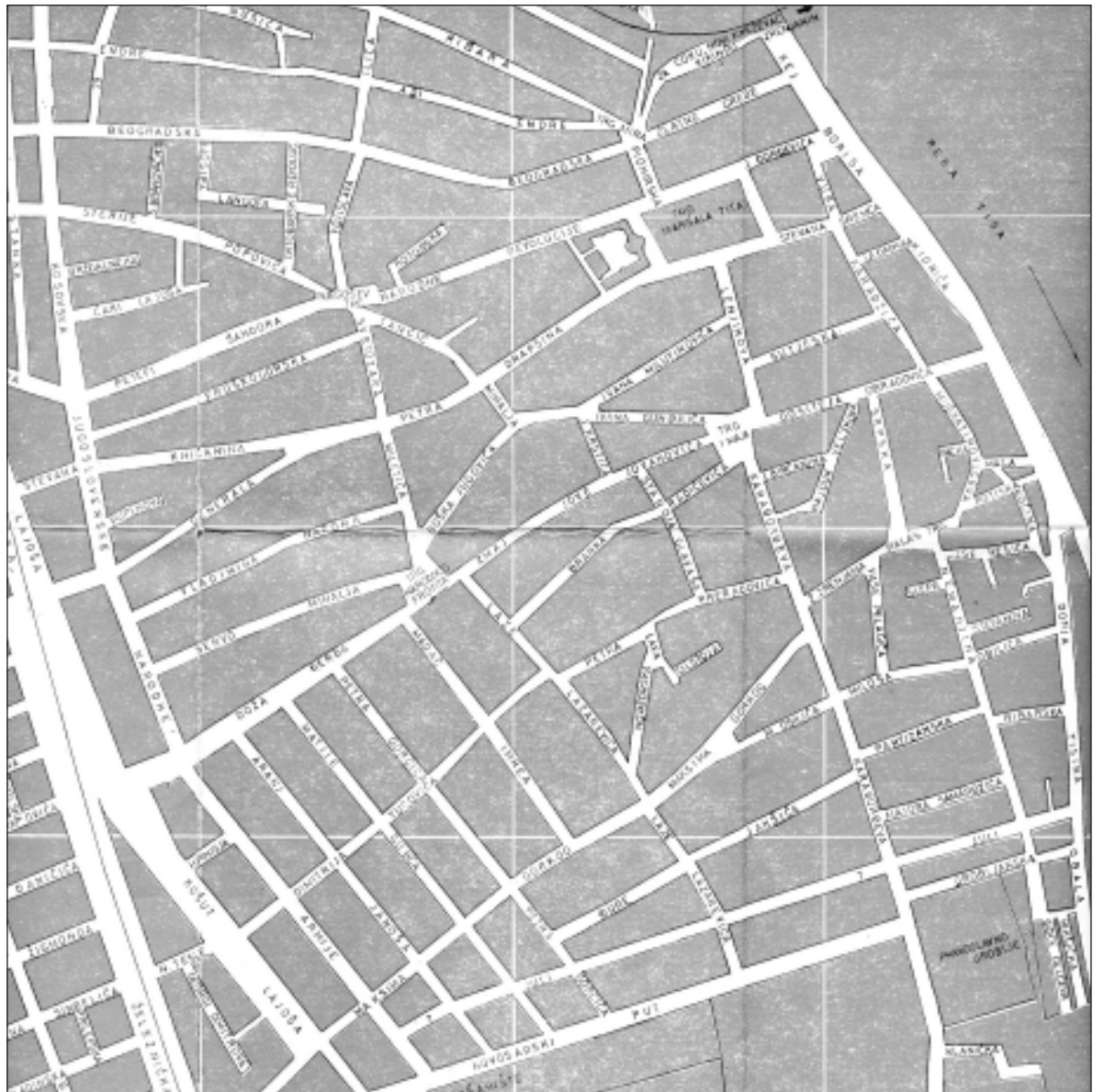
kítás után, amikortól Jugoszlávia a különutas szocializmust építette tovább. Tanulságos ezt a néhány utcanevet is felsorolni:

Enver Hodzsa utca (később Stevan Sindelić utca),
Generalisszimusz Sztálin utca (később Népi forradalom utca),
La Passionaria utca (később Georgi Dimitrov utca)
Leningrádi utca (később Stevan Knićanin utca),
Micsurin utca (később Erdész utca),
Rákosi Mátyás utca (később Dimitrije Tucović utca),
Szevasztopoli utca (később Fruška gora utca),
Sztahanov utca (később Móricz Zsigmond utca),
Sztálingrádi utca (később Vladimir Nazor utca).

A második utcanévadási hullámban már nem „átkeresztelésekről” van szó, hanem új lakóterületek utcáinak elnevezéséről. Az előző időszak hagyományainak jegyében, de ezúttal túlnyomórészt zentaiakról kaptak nevet ezek az utcák, és ilyen (de csupán ilyen!) értelemben ez a névadási gyakorlat példamutatónak könyvelhető el.⁸

Összegezve az újonnan kiépült utcák neveit a régiek megváltoz(tat)ott neveivel, megállapíthatjuk, hogy a személyekről elnevezett utcák száma 104-re szaporodott (a 177 utcanévből), arányszámban viszont csupán elérte a két világháború közötti időszak arányszámát (59%), a többi, korábban is létező kategória pedig a maradékon osztozik. Ez az arány igen kedvezőtlen, s mint ilyen, irányadó lehet a jövőbeni utcanév-változtatások esetében; annál is inkább, mert úgy véljük, az utcanévadó személyek többsége érdemtelenül kapott utcát (éppen) Zentán.

8 ZTL, F: 315 Se 103 (Zenta térképe az utcák neveivel, 1945 után), valamint *Senta. Informativni bilten*. Senta, 1982 (a mellékletként megjelent várostérképpel).

Zenta utcahálózata 1982 körül